

KLÚČOVÉ TÉMY V PREGRADUÁLNEJ PRÍPRAVE SOCIÁLNYCH PRACOVNÍKOV

KEY TOPICS IN THE UNDERGRADUATE TRAINING OF SOCIAL WORKERS

Jana LEVICKÁ, Monika ORLIKOVÁ, Zuzana MIČKOVÁ

Abstrakt

Z hľadiska zdravého, rovnomerného vývinu dieťaťa má mimoriadny význam prostredie, ktoré dieťa obklopuje. Predovšetkým v mladšom veku je pre dieťa dôležité najmä stabilné emocionálne a sociálne prostredie. Ide o tie súčasti širšieho prostredia, ktoré sú ovplyvňované predovšetkým sociálno-ekonomickou situáciou rodičov a ďalších vzťahových osôb. Príspevok je teoreticky ukotvený v teóriách sociálnej ochrany v kontexte pregraduálnej prípravy pre oblasť sociálnej práce. Cieľom príspevku je priniesť odpoveď na otázku: Ktoré témy pokladajú sociálne pracovníčky a sociálni pracovníci za kľúčové v pregraduálnej príprave pre oblasť sociálnej práce?

Súčasťou štúdie sú vlastné zistenia, ktoré boli získané v rámci kvalitatívneho výskumu, v ktorom hlavnou výskumnou metódou bola focus group. Výskumný súbor tvorilo 42 participantov, 34 žien a 8 mužov. Identifikovali sme štyri nosné metakategórie, konkrétne poznatky o sociálnej práci, poznatky o klientele, poznatky o užšom prostredí a poznatky o širšom prostredí, ktoré by mali byť obsahom každej pregraduálnej prípravy v oblasti sociálnej práce. Participanti deklarovali potrebu silnejšieho medzipredmetového prepojenia.

KLúčové slová: SOCIÁLNA PRÁCA. FOCUS GROUP. PREGRADUÁLNA PRÍPRAVA. SOCIÁLNA OCHRANA. SOCIÁLNOPRÁVNÁ OCHRANA DETÍ.

Abstract

From the point of view of the healthy, even development of the child, the environment that surrounds the child is of particular importance. Especially at a younger age, a stable emotional and social environment is especially important for a child. These are the parts of the wider environment that are primarily influenced by the socio-economic situation of parents and other related persons. The contribution is theoretically anchored in theories of social protection in the context of pre-graduation training for the field of social work. The aim of the contribution is to provide an answer to the question: Which topics do social workers consider to be key in undergraduate training in the field of social work? Part of the study are own findings that were obtained as part of qualitative research, in which the main research method was a focus group. The research group consisted of 42 participants, 34 women and 8 men. We have identified four supporting metacategories, namely knowledge about social work, knowledge about the clientele, knowledge about the narrow environment and knowledge about the wider environment, which should be the content of every undergraduate training in the field of social work. The participants declared the need for a stronger interdisciplinary connection.

Keywords: SOCIAL WORK. FOCUS GROUP. UNDERGRADUATE TRAINING. SOCIAL PROTECTION. SOCIAL PROTECTION OF CHILDREN.

ÚVOD

Vzdelávanie v sociálnej práci na vysokoškolskej úrovni sa začalo formovať koncom 19. storočia. Za toto obdobie prešlo viacerými zmenami, ktoré reagovali na zmeny v spoločnosti. Diskurz v tejto oblasti pretrváva naprieč celým tým obdobím

sa točí okolo dilemy známej ako polyvalencia verzus špecializácia (Novotná, Schimmerlingová, 1992, Matoušek a kol., 2001, Tokárová a kol. 2002). Zástancovia tzv. polyvalentného prístupu k budovaniu študijných programov pre odbor sociálnej práce argumentujú tým, že študijný program tzv. všeobecnej sociálnej práce Sú pripravené pracovať s rôznorodou klientelou a riešiť široké spektrum sociálnych problémov. Všeobecne orientované sociálne pracovníčky a sociálni pracovníci sú pripravení pomáhať rodinám, jednotlivcom, komunitám, s ktorými spolu riešia tak závažné sociálne problémy ako sú chudoba, domáce násilie, nezamestnanosť, závislosti a pod.

Školy, ktoré presadzujú špecializované študijné programy tvrdia, že sociálna pracovníčka/sociálny pracovník, ktorý je absolventom špecializovaného študijného programu, má hlbší prehľad o riešených problémových situáciách, v dôsledku čoho môže prejavíť svojim klientom hlbšie porozumenie. Hlbšie porozumenie mu umožňuje hľadať inovátné riešenia. Špecializované študijné programy pripravujú svojich absolventov na dynamické zmeny v spoločnosti a teda aj v profesii.

Oproti tomu odporcovia špecializácie vo vzdelávaní tvrdia, že existuje pomerne veľké riziko, že špecializácia bude natoľko úzko zameraná, že v prípade, ak bude mať záujem o zmenu v rámci profesie, nebude mať pre túto zmenu dostatok vedomostí, zručností a kompetencií. Navyše, „špecializovaní sociálni pracovníci a pracovníčky sú viazaní na užšiu ponuku pracovných príležitostí. Medzi ďalšími negatívami špecializovaných študijných programov uvádza aj zvýšená náročnosť na celoživotné vzdelávanie a zvýšenie riziko syndrómu vyhorenia. Zvýšené riziko syndrómu vyhorenia je zapríčinené o.i. aj tým, že sociálne pracovníčky a sociálni pracovníci nepretržite riešia tie isté problémy.

Obnovená pregraduálna príprava v SR po roku 1990 sa začala orientovať na všeobecnú sociálnu prácu a tento trend v nej doteraz prevažuje. Jednotlivé študijné programy ponúkané v rámci pregraduálnej prípravy boli koncipované na základe zahraničnej praxe, bez hlbšieho prepojenia na domácu prax (Levická, 2015, 2017).

1 METODOLÓGIA

Štúdia je výstupom širšie koncipovaného výskumu, cieľom ktorého je nájsť odpoveď na otázku: *Ktoré témy pokladajú sociálne pracovníčky a sociálni pracovníci za kľúčové v pregraduálnej príprave pre oblasť sociálnej práce?*¹

Zistenia, ktoré v príspevku prezentujeme sme získali v rámci kvalitatívne orientovaného výskumu, konkrétne za použitia metódy *focus group*². Focus group je v podstate moderovanou skupinovou diskusiou (Morgan, 1988). V odbornej literatúre sa stretáme s ekvivalentmi tohto názvu. Morgan (1988) okrem termínu focus group používa na pomenovanie tejto metódy tiež označenie skupinové interview. Hendl (1997) píše o organizovanej skupinovej diskusi. V súčasnosti sa však medzi týmito formami výskumnej práce so skupinou rozlišuje, keďže

¹ Táto otázka je riešená v rámci výskumu zameraného na identifikáciu aktuálnych potrieb pregraduálnej prípravy sociálnych pracovníkov a pracovníčok v súvislosti s výkonom sociálnoprávnej ochrany.

² V pôvodných prácach bol použitý termín focus group, teda fokusová skupina. V slovenskom aj českom prostredí sa ustálila forma focus groups, teda fokusové skupiny, čo odráža fakt, že výskumníci často pracujú s viacerými skupinami. Ak však píšeme všeobecne o focus group ako výskumnej metóde, potom sa nám ako vhodnejšia javí práve forma focus group.

v samotnom formálnom usporiadaní a v procese výskumu existujú určité nuansy, v dôsledku ktorých sme oprávnení pochybovať o tom, že ide o jednu metódu. Niektoré odlišnosti je možné identifikovať už pri formulácii cieľa a dôvodu použitia zvolenej metódy. Pri použití focus group sa ako hlavný dôvod výskumu uvádza vytvorenie aplikovaných poznatkov (Morgan, 1988, Rubin, Babbie, 2010, Šeďová, Švaříček, 2014). Krysik a Finn (2010) uvádzajú, že focus group sa využíva hlavne k rozvoju vedomostí, ktoré budú využité v praxi sociálnej práce. S týmto cieľom sme sa stotožnili aj my v našom výskume, **cieľom ktorého je zistiť, ktoré témy pokladajú sociálne pracovníčky a sociálni pracovníci za kľúčové pre oblasť sociálnoprávnej ochrany detí**. S významovo blízkym chápaním samotného výskumu v sociálnej práci sa stretneme aj u autorskej dvojice Rubin, Babbie (2010), podľa ktorých má výskum priniesť vedecky podložené odpovede využiteľné na skvalitnenie sociálnej práce, sociálnych služieb, politik programov, alebo pri riešení konkrétnych sociálnych problémov.

Metóda focus group má dve základné varianty, ktoré sa líšia v počte účastníkov a v dĺžke trvania práce skupiny. **Štandardná focus group** má najčastejšie od 8-12 členov a trvá do dvoch hodín (Fern, 1982, 2001). Oproti tomu tzv. **extenzívna focus group** trvá 4 a viac hodín. Aj keď uvádzané údaje vyzerajú dostatočne rigorózne, pravdou je, že presné počty členov fokusových skupín, či dĺžka trvania práce skupiny neboli explicitne stanovené. Podľa Miovského (2006) pri neexistencii univerzálnej normy, ktorá by stanovovala veľkosť skupiny, potom pri rozhodovaní o počte členov v skupine by sa výskumník mal riadiť svojimi skúsenosťami, témou, ktorá bude diskutovaná a technicko-organizačnými možnosťami. Pri plánovaní počtu členov skupiny by výskumník mal pamätať na to, že každý účastník fokusovej skupiny by mal mať dostatok príležitostí na vyjadrenie (Fern, 2001, Miovský, 2006, Krysik, Fin, 2010). Častou metodologickou otázkou je tiež počet fokusových skupín zapojených do výskumu a počet pracovných stretnutí každej skupiny. Ani tu nie je prijatý nejaký konkrétny štandard, ale panuje tu zhoda, že podobne ako pri iných kvalitatívnych metódach by kritériom mohla byť nasýtenosť výskumu (Rubin, Babbie, 2010, Miovský, 2006, Strauss, 1987). Fern (2001) v súvislosti s výberom členov do fokusovej skupiny konštatuje, že výskumne nebolo potvrdené, že by výsledky získané týmto spôsobom boli ovplyvnené na základe toho, či sa účastníci v skupine poznali, alebo nie. Ako bazálny faktor sa ukazuje skúsenosť s diskutovanou témou. Participanti by však v každom prípade mali mať dostatočný priestor na vyjadrenie. Získané informácie sa spracovávajú štandardnými kvalitatívnymi postupmi. Takže pri ich analýze je možné využiť zakotvenú teóriu, obsahovú analýzu, analýzu diskurzu, etnografické analytické techniky atď. (Charmaz, 2006, Glaser, 1992, Straus, 1987, Morgan, 1988).

V kontexte uvedeného konštatujeme, že v našom prípade bola použitá **extenzívna focus group**. Výskumná vzorka bola tvorená sociálnymi pracovníčkami a sociálnymi pracovníkmi, ktorí aktuálne pracujú na oddeleniach sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately. Vzhľadom k špecifikám jednotlivých lokalít Slovenska sme pokladali za potrebné, aby na našom výskume participovali sociálne pracovníčky a sociálni pracovníci z čo najrôznejších oblastí Slovenska, preto sme sa rozhodli použiť zámerný výber. Bazálnymi znakmi, ktoré museli participanti naplniť bolo vzdelanie v odbore sociálna práca a aktuálny výkon sociálnej práce v oblasti sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately (Gavora a kol., 2010). Táto podmienka tam bola daná vzhľadom k našim ďalším výskumným zámerom. Dizajn výskumu bol rozvrhnutý do troch relatívne samostatných skupín, ktoré boli lokalizované na západné, stredné a východné Slovensko. Skupiny boli vytvorené na základe osobného záujmu sociálnych pracovníkov a pracovníčok participovať na našom výskume. Informáciu o možnosti zapojiť sa do výskumu sme adresovali riaditeľom/riaditeľkám Úradov práce, sociálnych vecí a rodiny, ktoré/í ich posunuli na pracoviská sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately.

Účastníčky a účastníci, ktoré/í mali záujem zapojiť sa do práce skupiny nás následne osobne kontaktovali. Bazálnymi podmienkami pre zapojenie do skupiny boli ukončený magisterský stupeň študijného programu z odboru sociálna práca a aktuálne pôsobenie na pozícii sociálneho pracovníka/sociálnej pracovníčky. Rešpektovali sme pri tom pracovnú vyťaženosť pracovníkov sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately a práve preto sme zvolili extenzívnu focus group. Jednotlivé skupiny intenzívne pracovali tri dni, ktoré poskytli dostatok priestoru aj na vytvorenie potrebnej atmosféry a aj na prediskutovanie stanovených tém do dostatočnej hĺbky. Výskumná vzorka bola zložená zo 42 členov fokusových skupín, medzi ktorými dominovali ženy v počte 34, mužov bolo len 8. Najkratšia dĺžka praxe bola 6 mesiacov, najdlhšia 22 rokov.

Na spracovanie získaných dát sme použili tematickú analýzu, konkrétne jej induktívny prístup (Braun, Clarke, 2006). Pri tomto type tematickej analýze je cieľom identifikovať témy, ktoré sa postupne počas procesu kódovania začínajú vynárať³. Tematická analýza predpokladá, že niektoré témy môžu byť natoľko obsiahle, že je pri nich vhodné vytvoriť podtémy, čo umožní výskumníkovi lepšie rozpracovať nielen samotné témy, ale aj uvažovať o vzťahoch medzi témami. V odbornej literatúre sa ako synonymá popri termíne téma nachádzajú aj pojmy ako trsy, či kategórie (Hendl, 2006, 1997, Miovský, 2012). V našej práci sme sa priklonili k termínu „kategória“, ktorý signalizuje istú mieru ohraničenosti, čo viac vyhovuje našim zámerom.

2 VLASTNÉ ZISTENIA

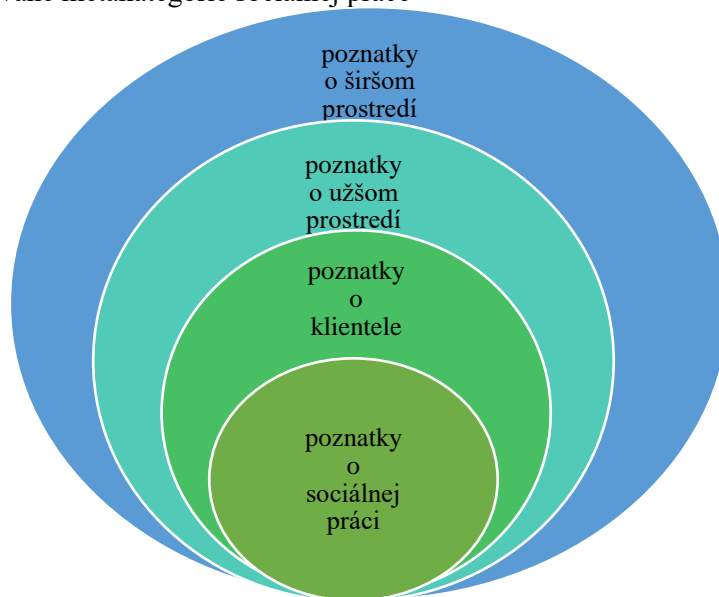
Pregraduálna príprava v každom odbore vysokoškolského vzdelávania musí byť ako celok koncipovaná tak, aby úspešní absolventi/absolventky po jej ukončení disponovali vopred stanovenou sumou vedomostí a aby tiež disponovali základnými zručnosťami a kompetenciami. Štúdium je rozložené do menších štrukturálnych častí, ktoré umožňujú študentom a študentkám postupné osvojovanie si informácií a ich premenu na poznatky a zručnosti (Trevithick, 2000). Tím pedagógov, ktorí pripravuje študijný program musí poznať nielen odbor, do ktorého je študijný program zaradený, ale musí byť dobre zorientovaný v problémových situáciách, ktoré absolventi a absolventky budú v praxi riešiť. V tomto kontexte nás zaujíma pripravenosť absolventov a absolventiek na riešenie každodenných úloh na úseku sociálnoprávnej ochrany. Teoretická výplň konkrétneho predmetu je rozdelená do určitých tematických celkov, ktoré vytvárajú predpoklad pre hlboké porozumenie životných situácií, ktoré v každodennej praxi riešia sociálne pracovníčky a pracovníci. Nedostatočná komunikácia s praxou môže zapríčiniť, že do štruktúry predmetu sa nezaradia témy reflektované praktikmi ako veľmi významné, alebo významné. Hlavným cieľom výskumu realizovaného metódou focus group je práce preklenutie, alebo aspoň minimalizácia rozdielov v kreovaní obsahu predmetu medzi akademickými pracovníkmi a praktikmi.

V procese tematickej obsahovej analýzy sme pokračovali štandardne, t. j. najskôr sme zabezpečili transkripciu obsahu diskusie z fokusových skupín a následne sme text okódovali. Kódy, ktoré sme prostredníctvom analýzy získali, sme usporiadali najskôr do viacerých

³ Podobne, ako pri iných oblastiach kvalitatívneho výskumu, aj pri tematickej analýze sa stretáme u jednotlivých autorov s určitými špecifikami. Práve preto pokladáme za potrebné identifikovať, podľa ktorého zdroja sme pri analýze postupovali.

kategórií a subkategórií. Následne sme prostredníctvom techniky axiálneho kódovania (Rubin, Babbie, 2010, Šed'ová, Švaříček, 2007, Hendl, 2012) vytvorili štyri nosné metakategorie, ktoré na prvý pohľad by mohli byť použiteľné aj v prípade, ak by sme sa chceli vyjadrovať o tzv. generalistickej sociálnej práci.⁴ Rozdiel prirodzene bude spočívať v obsahu jednotlivých metakategórií. Na nasledujúcom grafe sú zobrazené práve spomínané nosné metakategorie: *poznatky o sociálnej práci, poznatky o klientele, poznatky o užšom prostredí a poznatky o širšom prostredí*. Centrálnou metakategóriou v našom prípade je metakategória „poznatky o sociálnej práci“. Ostatné tri metakategorie, respektíve poznanie ich obsahu je však podmienkou pre výkon kvalitnej sociálnej práce. Metakategória poznatky o sociálnej práci je v mnohom zhodná pre všetky polia sociálnej práce. Jej obsah sa líši práve v závislosti od špecializácie sociálnej práce, alebo od poľa, v ktorom sociálne pracovníčky a sociálni pracovníci vykonávajú svoju prax (Levická a kol. , 2007). Výkon praxe je do značnej miery ovplyvňovaný prostredím, v ktorom sa sociálna práca realizuje a tiež prostredím, z ktorého prichádza klient (Levická, 2017). Keďže naši participanti pracujú v oblasti sociálnoprávnej ochrany, je prirodzené, že diskusie vo focusových skupinách boli poznačené práve týmto kontextom. Napriek tomu, však participanti dokázali vecne prehodnotiť, ktoré témy (kategórie) sú pre profesiu najvýznamnejšie. Dominantné metakategorie sú zachytené v nasledovnom grafe.

Graf 1: Identifikované metakategorie sociálnej práce

Zdroj: Vlastný

Naši participanti reflektovali význam jednotlivých metakategórií ako rovnocenný „*Ani jednu z týchto oblastí nie je možné pokladať za menej významnú*“ (Rž7). Participanti sa zhodli v názore, že často v praxi využívajú práve poznatky, ktoré získali mimo predmetu priamo

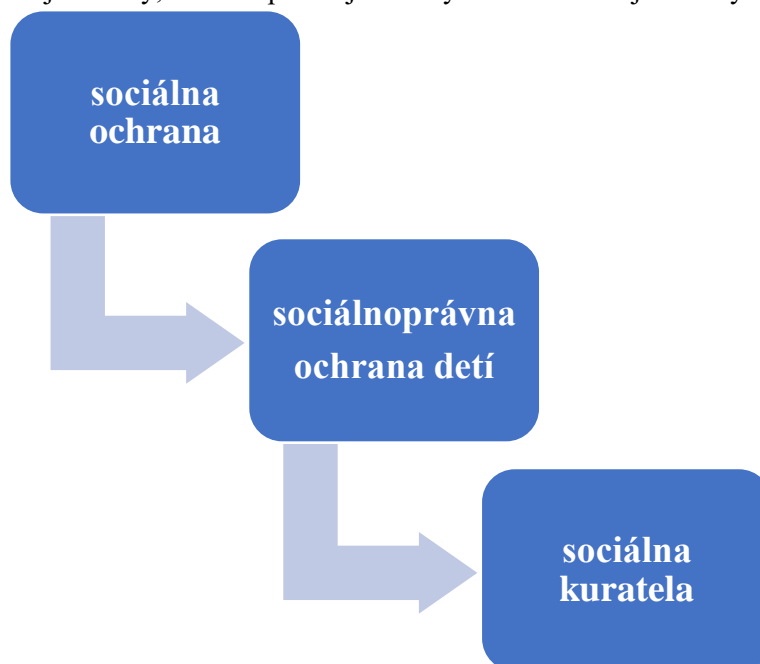
⁴ Generalistická sociálna práca (generalist social work) je všeobecná sociálna práca, teda sociálna práca, ktorá má všeobecné využitie. Bližšie pozri napr. Miley, 2016, Berg-Weger, 2023.

zameraného na oblasť sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately. „Tie poznatky sa navzájom natolko podmieňujú, že v praxi nepremýšľam o tom, z ktorej teórie, či v ktorom predmete som sa to dozvedela, len viem, že to musím vedieť, aby som im dokázala pomôcť.“ (Pž11). Tento a podobné názory potvrdzujú, že aj študijné programy, ktoré sú tzv. polyvalentné, môžu za istých podmienok dobre pripraviť svojich absolventov a absolventky pre prax na špecializovaných úsekoch sociálnej práce. Pri identifikácii prvkov, ktoré sú charakteristické pre deti a ich rodiny sa participanti a participantky zhodli na tom, že je to ohrozenie rodiny. „Aj keď v rámci vnútornej diferenciacie sa časť našej agendy nazýva ohrozená rodina, v podstate všetky rodiny, s ktorými pracujeme sú nejakým spôsobom ohrozené a tak je potrebné mať vedomosti práve z tejto oblasti a vedieť minimalizovať riziko.“ (Pm1). Najmä participanti z okresov Prešovského samosprávneho kraja, spájali riziko s extrémnou chudobou, ktorá môže byť generačnej podmienená. „Ja bez znalosti z oblasti sociálneho zabezpečenia by som dnes ani nevstúpila do osady. Ich zaujíma, koľko a kedy dostanú peňazi...Ja ich aj chápem, bo tie im stále chýbajú...“ (Pž7).

Ak budeme vychádzať z našich zistení, potom medzi bazálne prvky zapríčiňujúce ohrozenie rodiny je možné zaradiť chudobu. V súvislosti s tým, by sociálne pracovníčky a sociálni pracovníci mali mať kvalitné teoretické poznatky, medzi ktorými zaujíma zvláštne postavenie problematika sociálnej ochrany a pri práci s deťmi a ich rodinami sociálnoprávna ochrana. Z praktického pohľadu je ich výkon rozdelený na sociálnoprávnu ochranu a sociálnu kuratelu. Kvalitnú a dobre fungujúcu sociálnu ochranu môžeme chápať aj ako prevenciu, proti vzniku problémov v rodinách a komunitách. Systémy sociálnej ochrany by mali pôsobiť preventívne a udržateľne; posilnenie odolnosti jednotlivcov, rodín a komunit a zvýšenie schopnosti reagovať na riziká života (IFSW, 2014, ILO, 2012, 2014). V rámci pregraduálnej prípravy pre oblasť sociálnej práce je prevencia spájaná so sociálno-patologickými javmi, pričom niektorí autori medzi nich zaraďujú aj chudobu, v tomto zmysle tam chýba prepojenie na oblasť sociálnej ochrany. V rámci pregraduálnej prípravy sa poznatky z oblasti sociálnej ochrany študenti a študentky dozvedajú predovšetkým v predmetoch sociálna politika, alebo sociálne zabezpečenie. „V rámci štúdia sme sa dozvedeli predovšetkým o aktuálnej legislatíve z oblasti sociálneho zabezpečenia. Tieto poznatky som si ja osobne ale neprepájala so sociálnoprávnou ochranou, dokiaľ som tam nezačala robiť... A doteraz mi chýbajú nejaké informácie“ (Rž3). V rámci výkonu vlastnej praxe potom naši participanti konštatovali, že významnými podtémami⁵ sú sociálna ochrana, sociálnoprávna ochrana detí a sociálna kuratela, ktoré sú vnútorne silne prepojené. Ich vzťah je zachytený v grafe 2.

⁵ V kontexte nášho príspevku pokladáme tieto „podtémy“ za kategórie.

Graf 2: Vzťah sociálnej ochrany, sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately

Zdroj: Vlastný

3 SOCIÁLNA OCHRANA V KONTEXTE SOCIÁLNEJ PRÁCE

Cieľom sociálnej práce je podpora ľudského a komunitného blahobytu, čo prirodzene predpokladá aj snahu o odstránenie chudoby (OECD, 2015). Tieto ciele sú plne v súlade s agendou ľudských práv, ktoré vo všeobecnej rovine smerujú k zlepšeniu kvality života zraniteľných skupín obyvateľstva, žijúceho v neistých podmienkach. Týmto skupinám môžu chýbať zdroje potrebné na prekonanie krízových situácií, či situácií spôsobených živelnými pohromami alebo katastrofami. Neočakávané výdavky vrátane zdravotných problémov, úmrtia, nezamestnanosti, straty živobytia, núteného vysídľovania súvisiaceho s násilnými konfliktmi alebo ekologickými katastrofami a vyhostenia v dôsledku rozvojových projektov spôsobujú vážne problémy pre udržanie kvality života a blahobytu. V takýchto prípadoch **sociálna ochrana poskytuje istotu a prostriedky na zvládnutie naliehavých potrieb ľudí** (IFSW, 2014). O význame sociálneho zabezpečenia pre jednotlivcov, ale aj pre štát hovorí fakt, že právo na sociálne zabezpečenie bolo už v roku 1948 zakomponované do Všeobecnej deklarácie ľudských práv. V roku 1966 sa toto právo stalo tiež Paktu o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych práv⁶. V rozpore s týmito skutočnosťami je súčasný stav, na ktorý poukazujú Bierbaum, Schildberg a Cichon (2015), podľa ktorých *povinnosť dôsledne dodržiavať a rozširovať sociálne zabezpečenie, ktorá je zakotvená v ľudských právach bola v priebehu posledných desaťročí takmer zabudnutá*. Práve postupný pokles záujmu o rozvoj sociálneho zabezpečenia bola dôvodom, pre ktorý sa táto téma stala nosnou pre globálnu sociálnu prácu (IFSW, 2014). Sociálna práca pri definovaní svojho vzťahu k sociálnej ochrane vychádzala (a

⁶ Pact on economic, social and cultural rights.

aj v súčasnosti vychádza) predovšetkým z dokumentov vypracovaných a prijatých ILO⁷. Kľúčovým sa stal dokument ILO Recommendation 202 (2012⁸), na základe ktorého bolo doporučené členským štátom, implementovať minimálnu úroveň sociálnej ochrany, ktorú vypracovala práve ILO a túto minimálnu úroveň zároveň akceptovať ako právo na sociálne zabezpečenie. Keďže išlo o odporúčanie, bolo na jednotlivých vládach, ako sa rozhodnú. IFSW preto vyzvala sociálnych pracovníkov, aby sa viac a intenzívnejšie zaoberali otázkou prístupu všetkých ľudí ku komplexným a funkčným systémom sociálnej ochrany s poukázaním na fakt, že táto úloha je v súlade s cieľom IFSW o dosiahnutie sociálneho blahobytu pre čo najväčší počet ľudí (IFSW, 2014). Sociálna ochrana je v rámci profesie chápaná ako transformatívny nástroj, prostredníctvom ktorého je možné budovať udržateľnejšiu, stabilnejšiu, odolnejšiu a harmonickejšiu spoločnosť. Komplexný systém sociálnej ochrany prispieva k znižovaniu chudoby a sociálnej nerovnosti, prispieva k sociálnej súdržnosti a vytvára základ pre sociálne udržateľný ekonomický rozvoj (ILO, 2008). Prijatie komplexnej sociálnej ochrany môže zásadne prispieť k vytvoreniu sociálne spravodlivej spoločnosti. Komplexné systémy sociálnej ochrany poskytujú univerzálnu ochranu a tým zabezpečujú rôzne potreby a rôzne skupiny obyvateľstva. Môžu zahŕňať rôzne schémy a rôzne typy programov (IFSW, 2014).

Sociálna ochrana je významnými svetovými organizáciami ako OSN, WHO a pod., ale tiež viacerými politikmi chápaná ako vysoká sociálna hodnota. Praktická realizácia sociálnej ochrany je predmetom kontroverzných politických diskusií, v ktorých proti sebe stoja obhajcovia sociálnej ochrany a jej odporcovia, usilujúci o minimalizáciu sociálnej ochrany s poukazovaním na subjektívnu zodpovednosť jednotlivých členov v spoločnosti (ILO, 2014, 2008). Napriek snahe ILO (2012) o implementáciu minimálneho štandardu sociálnej ochrany, v súčasnosti existuje množstvo systémov sociálnej ochrany v rôznych krajinách, financovanie ktorých je tiež rôznorodé a často komplikované. Jedno majú tieto systémy v súčasnosti spoločné. A to, že pomoc a podpora z týchto systémov nepokrýva všetky sociálne problémové situácie, pričom niektoré situácie sú pokryté len v nedostatočnej miere. Diskrepanciu v poskytovanej sociálnej ochrane a reálnej potrebe konkrétnych jedincov, rodín alebo komunit, vykrýva systém sociálnych služieb.

⁷ ILO je skratkou Medzinárodnej organizácie práce (MOP), ktorá je odvodená od jej anglického názvu: International Labour Organization

⁸ ILO Recommendation 202 – Oporúčanie ILO 202

4 SOCIÁLNOPRÁVNA OCHRANA DETÍ AKO JADRO SOCIÁLNEJ PRÁCE?

Sociálnoprávna ochrana detí ⁹(ďalej aj SPO) je viacerými autorkami a autormi pokladaná za jadro sociálnej práce (Levická, Zeman, 1999, Gažíková, 2016, Oláh, Roháč, 2008, Matoušek, Pazlarová, 2010, Novotná, Fejt, 2009). V povedomí laickej verejnosti sa spája s organizovaním náhradnej rodinnej starostlivosti, prácou s ohrozenými rodinami, syndrómom CAN a pod. Odborníci, ktorí v tejto oblasti pracujú vedia, aký vplyv na vývoj detí má extrémna chudoba rodiny. Je všeobecne známe, že u detí z chudobných domácností je väčšia pravdepodobnosť, že budú trpieť nedostatočnou výživou, dosiahnu horšie výsledky vo vzdelávaní, v dôsledku čoho budú mať v dospelosti nižšie zárobky a sťažené uplatnenie na trhu práce a budú mať zlú zdravotnú starostlivosť. Z väčšiny týchto detí pravdepodobne vyrastú chudobní dospelí. Prenos generačnej chudoby so všetkými jej negatívami je dávno známym fenoménom. Politiky a programy sociálnej ochrany sa usilujú o prelomenie tohto trendu zotrávania v chudobe. UNICEF uvádza, že v rozvojových krajinách každé štvrté dieťa žije v akútnej chudobe, ktorá sa prejavuje v tom, že **nemajú prístup k pitnej vode, ku kvalitnej strave, alebo aspoň k dostatočnému množstvu stravy, k hygiene, k vzdelaniu, k informáciám, k zdravotnej starostlivosti, k slušnému bývaniu atď.** (UNICEF, 2017, OECD, 2016, 2015). Ak si uvedomíme, že v rozvojových krajinách tvoria deti viac ako jednu tretinu populácie, pričom väčšina z nich žije v extrémnej chudobe, potom si vieme predstaviť aké náročné je riešenie takejto situácie. Situáciu sťažuje fakt, že vládam jednotlivých krajín chýbajú finančné prostriedky na takú sociálnu ochranu, ktorá by dokázala tento problém riešiť (Gordon et al., 2003). Sociálna ochrana sa vo všeobecnosti chápe ako súbor verejných akcií, ktoré riešia chudobu, zraniteľnosť a vylúčenie a zároveň poskytujú prostriedky na zvládanie hlavných životných rizík počas životného cyklu (Gabel, 2012): Toto chápanie prekračuje rámce dané poisťovacími systémami a predpokladá vytvorenie integrovaného systému, teda nejakého pripraveného komplexu zásahov na riešenie rôznych aspektov detskej chudoby a deprivácie, čím sa zníži zraniteľnosť detí počas ich celého životného cyklu. V tomto systéme zastávajú sociálne pracovníčky a sociálni pracovníci dôležitú úlohu.

V ostatných rokoch bol termín sociálna ochrana detí (alebo na Slovensku sociálnoprávna ochrana) doplnený a upravený nasledovne **sociálna ochrana citlivá voči deťom**

Sociálna ochrana citlivá na deti (CSSP¹⁰) zahŕňa všetky opatrenia sociálnej ochrany, ktoré sa zaoberajú **potrebami a právami detí a ktoré zlepšujú blaho detí**. Ide o prístup, v rámci ktorého všetky opatrenia sociálnej ochrany smerujú k maximalizácii dopadov a k minimalizácii akýchkoľvek možných rizík pre deti. Určená je dievčatám a chlapcom všetkých vekových skupín. CSSP sa zameriava na inklúziu detí, pri ktorej sa opiera o analýzy dopadov, ktoré rovnako sledujú možné riziká i prínosy pre každé dieťa a to vo všetkých fázach procesu

⁹ Sociálnoprávna ochrana detí sa v podmienkach Slovenska automaticky spája so sociálnou kuratelou. Toto spojenie vyplýva aj z organizácie štátnej správy na tomto úseku, ale predovšetkým z platnej legislatívy. Hlavná legislatívna norma v tejto oblasti má názov zákon č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele. Tým, že v tejto štúdii sa nezaobráme aj sociálnou kuratelou, nechceme spochybniť toto vzájomné prepojenie. V rámci sociálnej kurately sa rieši problémové až kriminálne správanie detí aj dospelých, čo v mnohých prípadoch súvisí s ekonomickou situáciou rodín a jednotlivcov. V oblasti sociálnej kurately sú však mnohé ďalšie významné aspekty, ktoré s cieľom tejto štúdie priamo nesúvisia. Tejto problematike sa budeme venovať v osobitnej práci.

¹⁰ Child sensitive social protection , skratka CSSP

sociálnej ochrany, čiže vo fáze tvorby návrhov, implementácie a monitorovania politiky zameranej na deti. Veľký počet krajín uznáva a zohľadňuje dlhodobé výhody investovania do detí, čím nielen pomáhajú realizovať právo detí na vzdelanie a podporujú rozvoj potenciálu jednotlivcov, ale zároveň tým aj posilňujú základy ekonomického rastu a inkluzívneho rozvoja spoločnosti ako celku (Global Coalition..., 2017, UNICEF, 2017).

5 DISKUSIA

Sociálnoprávna ochrana detí úzko súvisí so sociálnou ochranou dospelých. V krajinách, kde je kvalitná sociálna ochrana dospelých členov je záujem aj o vybudovanie dobrého systému štátom garantovanej ochrany detí (Levická, Zeman, 1999). Napriek tomuto prepojeniu, len veľmi málo krajín spája sociálnu ochranu priamo s úsilím o zlepšenie života detí. Napriek tomu, že je sociálna ochrana určená dospelým členom spoločnosti, faktom je aj že deti v rôznej miere profitujú z väčšiny zavedených mechanizmov sociálnej ochrany, pretože tieto môžu zvýšiť príjem domácností a úroveň spotreby (Gabel, 2012). Zámerom CSSP je predchádzať vzniku nepriaznivých situácií, ktoré by mohli ohroziť deti, chrániť a podporovať blaho detí a vytvárať také príležitosti pre deti, ktoré by umožnili dosiahnutie plného potenciálu každého dieťaťa. Dosiahnutie tohto cieľa je možné len ak sa zlepší medzi sektorová spolupráca a koordinácia, čím by sa zároveň mohla zvýšiť schopnosť štátu a ďalších zainteresovaných inštitúcií včas a kvalitne reagovať na komplexné potreby detí a aj dospelých členov spoločnosti.

Sociálna ochrana je nielen systémom ochrany dospelých členov spoločnosti a stratégie boja proti viacrozmernej chudobe a zraniteľnosti, ale schémy sociálnej ochrany sú tiež cennými nástrojmi na zmiernenie hospodárskych a politických kríz, ako efektívne sa ukazujú tiež pri riešení zdravotných problémov, či následkoch prírodných katastrof (Gabel, 2012). S podobným názorom sa stretáme aj v práci Farrington et al. (2007), podľa ktorých krajiny, ktoré majú zavedené systémy sociálnej ochrany vrátane silných verejných investícií do sektorov ako je školstvo a zdravotníctvo, sa zdajú byť schopné dosiahnuť inkluzívnejší proces sociálneho a hospodárskeho rozvoja a tiež vykazujú lepšie ukazovatele blahobytu detí. Tieto krajiny sa javia ako hospodársky a politicky stabilnejšie.

SR v legislatívnej úprave z roku 2005 a to v zákone č. 36/2005 Z.z. o rodine a v zákone č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane a sociálnej kuratele explicitne uvádza, že finančná situácia rodiny nemôže byť dôvodom pre vyňatie dieťaťa z rodiny. K tejto právnej úprave došlo na základe predchádzajúcich negatívnych skúseností, kedy pracovníčky a pracovníci SPODaSK neprihliadali k iným aspektom rodinného prostredia, len k ekonomickej situácii rodiny. Na základe ich rozhodnutia potom boli vyňaté deti aj z rodín, v ktorých sa rodičia o svojej deti starali čo najlepšie v rámci ich možností. Aby sa zabránilo takejto praxi do budúcnosti zaviedlo sa spomínané ustanovenie do oboch právnych noriem, ktoré sú významné z hľadiska praxe na SPODaSK. Časom sa ukázalo, že tento rigorózný zákaz vybrať dieťa/deti z rodiny vo finančnej tiesni je kontraproduktívne. Sociálne pracovníčky a sociálni pracovníci musia v situácii keď ekonomické problémy rodiny priamo ohrozujú zdravie a zdravý vývoj dieťa/deti uvádzať iné, zástupné argumenty, aby dieťa/deti ochránili.¹¹

¹¹ Aj napriek týmto skúsenostiam zastávame názor, že v roku 2005 išlo o správnu legislatívnu zmenu. Nielen v súvislosti s týmto ustanovením bolo od r. 2005 prijaté viacero zmien, ktoré zmäkčujú pôvodnú tvrdosť zákona.

ZÁVER

Naše zistenia potvrdzujú trendy, ktoré v sociálnej práci pretrvávajú dlhodobo, aj keď význam jednotlivých metakategórií sa v čase mení. Napr. metakategória poznatky o sociálnej práci dominovala v profesii v 20.- 30. rokoch minulého storočia, keď po Flexnerovej prednáške bola spochybnená sociálna práca ako profesia (Levická, 2012). Oproti tomu diskusia o význame vplyvu širšieho prostredia na vznik sociálnych problémov (metategória poznatky o širšom prostredí) sa ako keby cyklicky vracala (Richmond, 1917, Addams, 1910, Perlman, 1957, Dominelli, 2012). Napriek istej miere premenlivosti vo vnútri profesie sociálna práca, zostávajú viaceré jej aspekty stabilné. Medzi tieto stabilné prvky patrí orientácia sa profesie na pomoc jednotlivcom, rodinám a komunitám, so špecifickým zameraním na zraniteľných jednotlivcov, skupiny a komunity. V kontexte toho potom ako mimoriadne naliehavé vystupuje boj proti chudobe a sociálnej exklúzii. Správnosť tejto orientácie potvrdzujú aj viaceré výskumy, ktoré dokazujú vzťah medzi ekonomickou situáciou rodiny a úspešnosťou detí v oblasti vzdelávania, rozvoja osobného potenciálu dieťaťa a jeho úspešnosti na pracovnom trhu v dospelosti. Psychológovia skúmajú tiež súvislosť medzi finančnou situáciou rodiny a formovaním sa osobnosti detí z týchto rodín. Poznatky o problémovom, patologickom ba až kriminálnom správaní detí v súvislosti so životom v extrémnej chudobe sú ďalším argumentom v prospech budovania kvalitných systémov sociálnej ochrany a sociálnoprávnej ochrany detí.

POĎAKOVANIE

Príspevok je výstupom z projektu KEGA 003UCM-4/2003 Intervencie v sociálnoprávnej ochrane.

POUŽITÉ ZDROJE

ADDAMS, J. 1910. *Twenty Years at Hull House. With autobiographical notes.* New York, The New American Library.

ANDREW, P., JONATHAN, T. 2006. Focus group method and methodology: Current practice and recent debate.[online]. *International Journal of Research and Method in Education*, 29(1):23-37. [2023-04-24]. Dostupné na: DOI: 10.1080/01406720500537304.

BERG-WEGER, M. 2023. *The Practice of Generalist Social Work.* London: Routledge.

BIERBAUM, M., SCHILDBERG, C. CICHON, M. 2017. Social Protection. Floors Index. Update and Country Studies. [online]. Berlin: Friedrich Ebert Stiftung. [2023-04-28]. Dostupné na:

<https://www.socialprotectionfloorscoalition.org/wp-content/uploads/2018/01/2017-Social-Protection-Index.pdf>.

BRAUN, V., CLARKE, V. 2006. Using thematic analysis in psychology. [online]. *Qualitative Research in Psychology*. [2023-03-03] Dostupné na:

Sme presvedčení, že v nasledujúcich rokoch sa v rámci ďalšej úpravy (možno novely) spomínaného zákona prijme také ustanovenie, ktoré vytvorí právny predpoklad pre čo najoptimálnejšie riešenie podobnej situácie.

<https://biotap.utk.edu/wpcontent/uploads/2019/10/Using-thematic-analysis-in-psychology-1.pdf.pdf>.

DOMINELLI, L. 2012. *Green Social Work*. Cambridge: Polity Press.

FARRINGTON, D- P., MARTIN, G., WAPLES, S.M ARGOMANIZ, J. 2007. The effects of closed-circuit television on crime: Meta-analysis of an English national quasi-experimental multi-site evaluation. [online]. *Journal of Experimental Criminology*. 3(1):21-38. [2022-11-13]. Dostupné na: DOI 10.1007/s11292-007-9024-2.

FERN, E. F. 1982. The use of focus groups for idea generation: The effects of group size, acquaintanceship, and moderator on response quantity and quality. [online]. *Journal of Marketing Research*, 19 (1):1–13. [2023-04-14]. Dostupné na: DOI:10.1177/002224378201900101.

FERN, E. F. 2001. *Advanced focus group research*. Thousand Oaks: Sage Publication.

GABEL, S. G. 2012. Social protection and children in developing countries. [online]. *Children and Youth Services Review*, 34(3): 537-545. [2023-07-07]. Dostupné na: <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2011.10.013>.

GAVORA, P. a kol. 2010. *Elektronická učebnica pedagogického výskumu*. [online]. Bratislava: Univerzita Komenského. [2020-10-02]. Dostupné na:

<http://www.e-metodologia.fedu.uniba.sk/index.php/o-ucebnici/ako-citovat.php>.

GAŽÍKOVÁ, E. 2016. *Sociálnoprávna ochrana detí a sociálna kuratela*. Nitra: UKF.

GLASER, B. G. 1992. *Discovery of Grounded Theory*. Chicago: Aldine.

GLOBAL Coalition for Social Protection. 2017. [online]. [2023-09-11]. Dostupné na: <https://www.socialprotectionfloorscoalition.org/>.

GORDON, D., NANDY, S., PANTAZIS, C., PEMBERTON, S.A , TOWMSEND, P. B. 2003. *Child Poverty in the Developing World*. Bristol: Policy Press.

HENDL, J., 1997. Úvod do kvalitatívneho výskumu. Praha: Karolinum.

HENDL, J. 2012. *Kvalitatívni výskum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál.

CHARMAZ, K. 2006. *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis*. London, UK: Sage Publications Inc.

IFSW. 2014. The Role of Social Work in Social Protection Systems: The Universal Right to Social Protection.[online]. The approved motion at the General Meeting IFSW 2014. [2022-09-12]. Dostupné na: https://www.ifsw.org/wp-content/uploads/ifsw-cdn/assets/ifsw_103526-6.pdf.

ILO. 2008. Declaration on Social Justice for a Fair Globalization..[online].[2023-04-24]. Dostupné na:

http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/mission-and-objectives/WCMS_099766/lang-en/index.htm.

ILO.2012. Recommendation 202 concerning the National Implementation of Social Protection Floors. [online]. [2023-04-18]. Dostupné na:

http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENTID:3065524.

ILO. 2014. World Social Protection Report 2014-15. Building economic recovery, inclusive development and social justice . [online]. [2023-04-18]. Dostupné na: <http://www.ilo.org/global/research/global-reports/world-social-security-report/2014/lang-en/index.htm>.

KRYSIK, J., L., FINN, J., 2010. *Research for Effective Social Work Practice*. 2nd ed. New York: Routledge.

- LEVICKÁ, J., ZEMAN, K. 1999. *Sociálnoprávna ochrana detí a mládeže*. Bratislava: SAP – Slovak Academic Press.
- LEVICKÁ, J. kol. 2007. *Sociálna práca I*. Trnava: OLIVA.
- LEVICKÁ, Jana. Abraham Flexner a jeho vplyv na rozvoj sociálnej práce. *Revue sociálnych služieb*. 2012, 4 (2), 26-39. ISSN 1338-1075.
- LEVICKÁ, Jana, K. LEVICKÁ. *Prípadová sociálna práca - zrod a rozvoj*. 1.vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2015. ISBN 978-80-7435-578-3.
- LEVICKÁ, J. a kol. 2015. *Identita slovenskej sociálnej práce*. Trnava: TU v Trnave.
- LEVICKÁ, J. 2017. *Poradenstvo a advokácia. Dva spôsoby profesionálnej intervencie*. Trnava: FZaSP TU v Trnave.
- MATOUŠEK, O. a kol. 2001. *Základy sociální práce*. Praha: Portál.
- MATOUŠEK, O. PAZLAROVÁ, H. 2010. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Praha: Portál.
- MERTON, R., K., KENDALL, P., L. 1946. The Focused Interview.[online]. *The American Journal of Sociology* 51(6): 541-557. [2022-10-10]. Dostupné na: <http://www.jstor>.
- MILEY, K. 2016. *Generalist Social Work Practice: An Empowering Approach*. London: Pearson.
- MIOVSKÝ, M. 2006. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing.
- MORGAN, D. L. 1988. *Focus group as qualitative research*. Newbury Park: Sage.
- NOVOTNÁ, V., SCHIMMERLINGOVÁ, V. 1992. *Sociální práce: její vývoj a metodické postupy*. Praha: Karolinum.
- NOVOTNÁ, V., FEJT, V. 2009. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: Vydavatelství UJAK.
- OECD . 2015. *Integrating Social Services for Vulnerable Groups, Bridging Sectors for Better Service Delivery*, OECD Publishing, Paris, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264233775-en>.
- OECD. 2016. *Enhancing Productivity for Inclusive Growth*. Meeting of the OECD Council at Ministerial Level Paris, 1-2 June 2016. [online]. [2023-01-06]. Dostupné na: <https://www.oecd.org/mcm/documents/2016-Ministerial-Council-Statement.pdf>.
- OLÁH, M. ROHÁČ, J. 2008. *Sociálnoprávna ochrana detí a sociálna kuratela*. Bratislava: VŠZaSP sv. Alžbety.
- PERLMAN, H. H. 1957. *Social Casework. A Problem-Solving Process*. Chicago: Univeristy of Chicago Press.
- POTTER, J. WETHERELL, M. 1987. *Discourse and social psychology. Beyond attitudes and behaviour*. London: Sage.
- RICHMOND, M. 1917. *Social Diagnosis*. New York: Russell Sage Foundation
- RUBIN, A., BABBIE, E., 2010. *Essential Research Methods for Social Work*. 2nd ed. Belmont (Calif.): Brooks/Cole: Cengage Learning
- STRAUSS, A. L. 1987. *Qualitative Analysis for Social Scientist*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ŠEĐOVÁ, K., ŠVARŤÍČEK, R. a kol. 2014. *Kvalitativní výskum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.
- TOKÁROVÁ, A. a kol. 2002. *Sociálna práca. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce*. Prešov: Prešovská univerzita.
- TREVITHICK, P. 2000. *Social Work Skills a Practice Handbook*. Berkshire: Open University Press.
- UNICEF and Global Coalition to End Child Poverty. 2017. *A World Free from Child Poverty*. [online]. New York: UNICEF and Global Coalition to End Child Poverty. [2022-12-11]. Dostupné na: <https://www.unicef.org/reports/world-free-child-poverty>.

Revue sociálnych služieb, ročník 3, číslo 2, rok 2023

Vydavateľ: Fakulta sociálnych vied, UCM v Trnave, Bučianska 4/A, 917 01 Trnava

<https://rss.fsvucm.sk/index.php/rss/index>

DOI: <https://doi.org/10.34135/rss.230201>

UNICEF et al. 2009 “Joint Statement on Advancing Child-sensitive Social Protection”.

Available at: http://www.unicef.org/aids/files/CSSP_joint_statement_10.16.09.pdf.

ZÁKON č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

ZÁKON č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

Kontakt

Prof. PhDr. Mgr. Jana Levická, PhD. (jana.levicka@ucm.sk)

Ústav sociálnej práce a sociálnej politiky

FSV UCM v Trnave

Bučianska 4/A

917 01 Trnava

PaedDr. Monika Orliková, PhD. (monika.orlikova@ucm.sk)

Ústav sociálnej práce a sociálnej politiky

FSV UCM v Trnave

Bučianska 4/A

917 01 Trnava

PhDr. Zuzana Mičková, PhD. (zuzana.mickova@ucm.sk)

Katedra psychológie FF UCM v Trnave

Námestie J. Herdu 577/2,

917 01 Trnava